Dr. C. PAVEL.

Contribuții la istoria Bihorului.

ZILE TRĂITE

1918 – 1919.

„ — . . Cu acele trecute vremi
să pricepem cele viitoare".

Miron Costin
(Cartea descălecatului dintâiu).

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

TIPARUL TIPOGRAFIEI „DOINA" BEIUȘ.
1926.

www.digibuc.ro

Hei Alexandru Ciura
director al liceului Gh. Roșca
în semn de stimă și vechi prietenie
Dr. C. Pavel.

Dr. C. PAVEL.

Contribuții la istoria Bihorului.

ZILE TRĂITE

1918 – 1919.

TIPARUL TIPOGRAFIEI „DOINA" BEIUȘ.
1926.

www.digibuc.ro

I.

Revoluţia şi cele dintâi mişcări ale Românilor.

La 31 Oct. 1918 soarta monarhiei Austro-Ungare era ca pecetluită.

Evenimentele de pe fronturi, îndeosebi de pe cela dela *Piave* şi din *Balcan,* se precipitără cu o iuţeală vertiginoasă.

Carol IV. regele Ungariei şi Impăratul Austriei părăseşte ţara. — Mâna de fer, temutul sfetnic imperial şi deslănţuitorul războiului mondial, premierul *Tisza* e asasinat.

Popoarele de subt păcătosul căpac austro-ungar îşi afirmă dreptul de autodeterminaţiune. Plesnesc cercurile şi prind ase mişca braţele.

Incă la 14 Oct. 1918 se întrunesc la Oradea-Mare membri *Comitetului Naţional Român* şi se declară în permanenţă. Aci în Orade luară hotărîrea prin care *acest comitet, unicul reprezentat autorizat al poporului român din Ungaria şi Ardeal,* revendică pentru naţiunea română dreptul de libera dispunere şi însărcinează pe deputatul, *Dr. Alexandru Vaida-Voevod,* ca să facă în acest senz istorica declaraţiune în parlamentul ţării ungureşti.

La 22 Oct. 1918 deputatul dr. Vaida citeşte această declaraţiune în camera maghiară.

www.digibuc.ro

In ziua de 28 Oct. 1918 începe a doua mobilizare generală a armatei române din vechiul Regat.

La 6 Noembrie 1918 armata română, Reg. 15 Războeni, Divizia. VII, trece frontiera, intră pe la *Prisăcani şi Tulgheş* în Ardeal şi la 12 Noembrie ocupă *Târgul-Murăşului.*

La 10 Noembrie Comitetul Naţional solicită dela guvernul maghiar exerciţiul deplinei suveranităţi peste ţinuturile locuite de Românii din Ungaria şi Ardeal pentru garantarea ordinei şi a siguranţei. Petema aceasta la 22 Noembrie încetează tratativele dintre Comitet şi delegatul guvernului maghiar.

www.digibuc.ro

II.

Organizaţia Românilor din Beiuş şi valea Crişului-Negru. Consiliile naţionale. Mişcări revoluţionare în Beiuş.

La 3 Noembrie prinde a se mişca şi valea Crişului-Negru. Mai întâiu Ungurii, adecă funcţionarii, meseriaşii şi Evreii din *Beiuş* înfiinţară *Consiliul Naţional Unguresc* şi ne învitară şi pe noi, Românii, să facem parte din acest consiliu.

In vederea acestei invitaţiuni, Românii încă în aceeaş zi, Duminecă, după masă se întrunesc subt preşedinţia advocatului *Dr. Ioan Ciordaş*. După o desbatere temeincă ne constituim şi noi într'un *Consiliu Naţional-Român*, alegând de preşedinte pe Dr. *Ioan Ciordaş*, vice-preşedinte pe *Dr. Gavril Cosma şi Dr. Constantin Popoviciu*, secretar generai pe *Dr. Constantin Pavel*, şi ajutor de secretar pe *Dr. Traian Pinteru*. — A doua zi luarăm contact cu poporul şi organizarăm in toate părţile Sfaturile săteşti.

In vederea afacerilor comune dela oraş, cum ereau alimentarea populaţiei, ordinea şi siguranţa publică, cele două consilii delegară o comisiune mixtă din Români, Unguri şi Evrei, în această comisie noi Românii am trimis pe Dr. Ciordaş şi pe Dr. Pinteru.

www.digibuc.ro

Pentru susţinerea ordinei, ge lângă jandarmeria din loc, mai formarăm o gardă naţională românească din 72 de soldaţi, — între cari şi câţiva Unguri, sub comanda fostului căpitan din armata austro-ungară, *Dr. Ioan Voştinariu,* advocat în Beiuş.

Tocmai in vremea aceasta, la 8 Noembrie urma să aibă loc in Beiuş târgul de ţară de Sân-Medru, prilej bun de zarvă, tumult şi mişcări revoluţionare. Toate acestea scene le cam vedeam noi de cu bună vreme şi ne aşteptam la ele, cu atât mai vârtos cu cât soldaţii din resturile armatei austro-ungare, începând de prin zilele cele dintâi ale lui Noembrie, se reîntorceau acasă echipaţi cu întreg armamentul de răsboiu. Românii de bucurie, Ungurii mai mult de năcăjiţi, văzând cum li se spulberă atâtea visuri, trăgeau la focuri de clocotiau codrii şi văile Crişului-Negru. Zile întregi dearândul *sosirea* şi plecarea trenurilor era anunţată de salve ce nu mai conteneau. Toate semnele ne indicau, că satele sunt pline de arme şi muniţii. În vederea acestor stări de lucruri noi, eştia dela *Consiliul Naţional Român,* la stăruinţa *Consiliul Naţional Maghiar*, dar şi pentru răspunderea ce ne revenia întru susţinerea ordinei, luarăm hotărîrea, ca să oprim cu orice preţ şi măsuri ţinerea obişnuitului bâlciu de Sf. Dumitru şi cu câteva zile mai dinainte vestirăm despre aceasta toate satele din ţinutul Beiuşului. Când colo ce să vezi? Joi, o blândă şi caldă zi de toamnă, adevărată vară alui Sân-Medru, satele, cu deosebire feciorii, acuma reîntorşi de pe fronturi, gră-

www.digibuc.ro

biau spre Beiuș. Când să între în oraș sunt întimpinați de patrulele jandarmilor și de cele ale gărzii naționale. Intervin fruntașii nostri, — cu deosebire prinde vorba peșendintelui *Ciordaș*, și cei de pe Valea *Roșiei, Delanii, Șoimușenii, Căbeștenii, și Meziedanii* se reîntorc acasă. Nimueștenii, Curățălanii și mai ales cei de pe lângă alvia Crișului, Drăgănești enii, Mizieșenii, Tălpanii, Telechenii și Sibișenii, opriți la întrarea de lângă gară, după un schimb de vorbe, ce dură câteva ciasuri, pe la orele zece răspund cu focuri de arme, la cari apoi trag și jandarmii și gardiștii. Cum însă numărul feciorilor și al sătenilor creștea, clipă de clipă, resistența nu mai avu rost și se retrase.

Intrați în oraș, câțiva intelectuali ne învăluim printre popor și le vorbim despre marile chestiuni dela ordinea zilei și până cam pela amiazi creștinii nostri se poartă destul de bine. De odată cineva, un fost soldat din mahalaua Beiușului, agită mulțimea să ceară tutun. Cum însă toate magaziile și localurile publice erau închise, lumea, —enervată și de multele jalbe contra patronului dela trafica cea mare, — dete asalt asupra acestei tutungerii. Intr'o clipeală uși, ferești, sburară în aer și ficiorii prinseră ase impărți pe tutun. Jandarmii și gardiștii priviau pasivi dela distanță. Noi, Românii, insistarăm, ca pentru tutunul Evreului să nu se facă vărsare de sânge. Furia turbulenților însă crescu, când văzură cu ochii, cum magazinul e plin și ei de săptămâni nu primesc tutun. Se specula cu tutunul și pe aici ca

www.digibuc.ro

pretutindenea. Agitaţia e la culme şi în clipa următoare sparg uşile dela pivniţa cea mare, unde era depozitul central al spirtoaselor. Ne pomenim în faţa unor momente foarte critice. Dacă mulţimea aceasta, atât de înverşunată, se mai şi îmbeată, oraşul e perdut. Jandameria şi gardiştii acuma se postează la vre-o sută de paşi, lângă biserica catolică, — în faţa depozitelor şi trag, două salve în văzduh. La aceasta cei din trafică şi pivniţă răspund cu două focuri asupra jandarmilor. În clipa aceasta comandantul se văzù necesitat să facă uz de arme şi după o descărcare generală, un fecior din *Sân-Mărtin* rămase mort pe loc şi câţiva căzură răniţi. — Lumea acuma se împrăştie ţipând, iar jandarmeria se apucă de dezarmarea celor din pivniţă. Decuseară, în ciocnirile pentru restabilirea ordinei, mai căzu un fecior din Nimueşti.

Zilele următoare întărirăm garda şi luarăm toate măsurile pentru asigurarea ordinei şi a alimentării. La 27 Noembrie apare proclamaţiunea preşedintelui Consiliului Naţional Român din Bihor, *Dr. Aurel Lazar*, către poporul român din comitatul Bihor, in cauza ordinei şi a siguranţei publice. Tot luna aceasta la 25, episcopul *Radu* reîntroduce limba română in clasele superioare ale liceului din Beiuş. — Cetăţenii români in fruntе cu C. N. R. se prezintă inaintea episcopului şi prin cuvintele înălţătoare ale preşedintului Ciordaş prăznuim impreună marele act istoric şi cultural. Noi, Românii, în special ne pregătiam acuma de *Alba-Iulia*. Se apropia 1 Decembrie 1918.

www.digibuc.ro

III.

Marea adunare dela 1 Dec. 1918 a Românilor din Beiuş şi imprejurime.

Cea dintâi manifestare politică mai îndrăzneaţă în noua constelaţiune ţineam s'o aranjăm in ziua aceasta. Intr'o impozantă adunare ţinută în sala cea mare dela liceul de băeţi, fiind prezenţi toţi Românii din Beiuş, mult popor şi intelectuali din provincie, ia cuvântul scriitorul acestor rânduri, rămas acasă din ordinul preşedintelui in vederea acestei adunări. Subliniază în termeni răscolitori evenimentele din urmă, importanţa istorică a zilei şi intr'altele zice:

O. A. „Neamul românesc din Ungaria şi Transilvania azi prăznueşte de-o parte desrobirea sa de subt jugul vremilor de urgie şi umilire, iar de alta, proclamă şi rosteşte în faţa lumii, **că în urma dreptului de liberă dispunere asupra sorţii sale,** *se uneşte cu fraţii din liberul Regat Român, cu cari de azi inainte devenind un trup şi un suflet, întemeiază mândra şi de Dumnezeu în toate darurile pământului binecuvântată Românie Mare.*

Puteri istorice, învolburări mondiale şi jertfa sângelui nostru îndreptat-au şi pentru noi vremurile şi ne-au adus ziua, în care să putem cânta cântare nouă.

www.digibuc.ro

Şi fire *deschisă* cum suntem noi, Românii, în clipele acestea toată lumea o invităm să grăbească la marea noastră bucurie românească.

Natura însaş azi noapte, pela cântători s'a impodobit în prăznuire.

Par'că şi fruntea Bihării s'a mai descreţit azi şi brazdele brăzdate de amarul şi jalea celora, pe cari de mii de ani îi străjueşte, azi au dispărut.

Văile Ardealului clocotesc; glasurile celor fără glas până eri, azi se înalţă şi îşi împing vuetul în vijelia ce izbeşte, spulberă şi cutropeşte o lume sprijinită pe minciună şi baionete, plină de păcate şi fărădelegi.

Onorată Adunare, Eşiţi la 1848 din iobăgia feudalismului maghiar, din cea mai nemiloasă iobăgie ce s'a pomenit vreodată, începând de prin anii şaptezeci din suta trecută, ajunserăm iar, după legea dela 1868 chiar, subt iobăgia culturală economică şi politică a acelora, cari azi cu cele mai sfidătoare minciuni pe buze, umblă cu mâini cu picioare să ne fericească şi pe mai departe.

Şi de atunci cu drepturi constituţionale scrise pe hârtie ungurească, de fapt suntem robi aici, în pământul nostru românesc. Anii din urmă răsplata pentru sângele vărsat din belşug pe toate fronturile ne-a fost zona culturală şi legea care atentează la libertatea noastră individuală chiar, oprindu-ne ca din truda şi munca noastră să-ne putem cumpăra un locşor din pământul străbunilor şi al jertfelor noastre de sânge.

www.digibuc.ro

Graiul nostru, rupt din graiul celor mai mari şi luminate neamuri din lume, graiul doinelor, graiul rugăciunilor noastre către D-zeu, văzutu-l-am în batjocora acelora ce ne stăpâneau şi huzuriau din truda şi sudoarea noastră.

Cărturarilor nostri li-s'au luat condeiele, poeţilor nostri lis'au zdrobit lirele, preoţilor lis'au interzis altarele, iar scriitorilor nostri li-s'au oprit tiparele.

Ani dea-rândul în şcolile noastre siliţi am fost cu aspră şi neiertătoare poruncă, să grăim grai străin şi *neînţeles* de pruncuţii noştri şi aşa aşteptau dela noi să-i cuminţim şi luminăm.

Resemnaţi şi abătuţi, de icoanele altora trebuia să-i apropiem şi cu dânşii dimpreună prăznuirile şi bucuriile altora aveam să le împărtăşim.

Aici în şcolile Bisericii noastre româneşti, subt ochii slăviţilor ctitori, cari din vechi icoane blând priviau la noi, siliţi am fost să preamărim glorii străine, ori chiar pe sanghinarii neamului nostru.

Nevoiţi am fost să vestim, că cutare Sultan de câteori a sărit de pe tron în faţa cutărei lupte, dar despre tine, neamul nostru, despre trecutul tău sfinţit prin atâtea dureri, nimic.

Toate începuturile tuturor liftelor de pe stepele Aziei trebuia săle descălcim şi săle îndesăm cu lopata în fiii tăi, neam românesc, dar despre începutul şi aşezarea ta în pământul lucrat şi apărat de tine, tăcea scrisul din carte şi trebuia să tăcem şi noi.

www.digibuc.ro

In spasmul durerilor şi al umilirilor noastre, de câteori n'am strigat şi noi disperaţi cu regele Lear: *„Suflaţi vânturi.... suflaţi“.*

Şi Doamne când ne-am spune şi mărturisi tot amarul şi toată zăcăşeala dospită în inimi, vorbele ni s'ar aprinde şi ar arde de focul buzelor noastre.

Umilirea noastră acum doi ani a fost şi mai mare. *Sfintele lăcaşuri dumnezeeşti a trebuit să nile batjocorim şi din turnurile credinţelor cu clopotele noastre am fost siliţi să vestim lumii şi să prăznuim stingerea şi nimicirea neamului românesc. Toată păgânătatea nu s'a coborît la atâta barbarie.*

Dar ochii tăi Doamne, spre neamuri privesc. Şi *astăzi tocmai acele clopote cari ieri ne-au prohodit, invierea şi viaţa noastră o vestesc.*

In Bălgradul Ardealului, în cetatea durerilor noastre de ieri şi a nădejdilor noastre de mâine, astăzi se spune lumii întregi, că voim să fim liberi şi neatârnători de nimeni; voim să fim un suflet întreg şi nedespărţit de marele suflet al neamului românesc de pretutindenea.

Şi câtă coincidenţă, doar chiar fără voia acelora cari au dat lozinca: la Alba-Iulia. — Sunt 270 de ani, de când mitropolitul *Simon Ştefan* tocmai în cetatea Bălgradului a accentuat, cel dintâiu, necesitatea unităţii literare a limbii româneşti ca aceia să fie citită şi înţeleasă de toţi Românii *„resfiraţi printr'altele ţări“.* Şi azi, aproape după trei veacuri, tot aici se făureşte unitatea politică a tuturor Românilor.

www.digibuc.ro

Şi Când cu mare şi neasămănată bucurie prăznuim astăzi această înfăptuire a visurilor noastre de veacuri, cade-se, ca în gând curat şi înaripat să ne apropiem de acel bărbat, care trimis este dela Dumnezeu să fie crainicul înfăptuirii acelui vis neîmplinit şi de veacuri stropit cu lacrimi.

Cenuşotca cu faţa sfăşiată şi cernită de vitregimea veacurilor, ascunsă din faţa istoriei, şi îmbrăcată în toate atributele umilirii de puternicii zilei de ieri, — neamul românesc din Ungaria şi Transilvania, — azi este ridicat şi aşezat în rândul celorlalte fiice de împărat ale gintei latine.

Şi acest om al nădejdilor şi aşteptărilor noastre este marele apostol a neamurilor: Wilson.

Crezul istoriei noastre, zămislit pela începutul sutei trecute, în mintea şi sufletul profetic a lui Şincai azi este susţinut şi realizat de preşedintele Statelor-Unite.

E cazul cel dintâiu în istoria omenirii, când un cap de stat îşi trimite armata în luptă şi în foc, nu pentru interese particulare, ci pentru înfăptuirea unui ideal umanitar.

Privit subt unghiul acesta, Wilson este unul din cei mai mari îndrumători ai omenirii:

Şi acum O. A. de încheiere ţin să vă relev o scenă din sedinţa dintâi, — după unire, — a parlamentului italian. În sfătuirea aceasta un deputat ia cuvântul, dar în marea bucurie şi emoţie, de care era stăpânit, glasul i-se opreşte, lacrimile îl năpădesc şi în câteva clipe ne mai putând grăi, termină..

www.digibuc.ro

— Se ridică premierul *Cavour* şi zice: „Onorată Cameră, niciodată n'am pus mult preţ pe valoarea acelor patrioţi italieni cari în clipe mari pentru patrie, nu pot face altceva decât să sughiţe, să plângă şi să evaporeze de entuziasm, ci pe aceia cari cu toată tăria sufletului şi a trupului se pun pe lucru.

Aceeaş fiind astăzi şi situaţia Românilor de dincoace şi încă intr'o măsură mai mare şi cu mult mai grea şi mai încurcată, ca ceia a Italienilor de odinioară, de datoria fieştecăruia este: *cu puteri îndoite şi cu toată chibzuiala minţii să se pună pe lucru şi să fie la culmea chemării sale acolo unde este şi va fi pus.*

Jertfele şi abnegaţia marilor nostri bărbaţi, armele şi evenimentele istorice făuresc azi unitatea şi unirea tuturor Românilor, *munca noastră intensivă de mâine are să cimenteze şi să ridice în ochii lumii mândra noastră Românie Mare*".

După şedinţă marea asistenţă, gardă naţională şi tinerimea şcolară din loc, în frunte cu drapelul naţional, scos acum întâiaşdată pe străzile oraşului, manifestară în piaţa cea mare şi parcuseră străzile principale, cântând cântece naţionale şi preamărind însemnătatea zilei.

Situaţiunea nelămurită, în care ne pomeniam toată luna lui Noembrie, după adunarea din 1 Decemvrie 1918, dela Alba-Iulia, acuma se limpezeşte şi Ungurii nu mai aveau nici o nedumerire asupra scopului ce-l urmăriam noi Românii, cu atâta mai

www.digibuc.ro

vârtos, cu cât armata română acuma ocupase toate oraşele şi tot ţinutul din stânga Mureşului şi la 27 Dec. intră în Cluj. Cu toate acestea, graţie prudenţei şi tactului preşedintelui nostru, raporturile dintre cele două Consilii până după Crăciun rămaseră destul de tolerabile.

www.digibuc.ro

VI.

Intârzierea armatei române schimbă situațiunea. Vremile prind a se involbura. Incep atrocitățile. O patrulă misterioasă.

In ziua de Sf Ioan, 18 Ian. 1919 câțiva din ai noștri, după o întâlnire de ziua numelui, noaptea, târziu, urmară să preiee imperiul asupra unor Evrei într'un chip cam curios și neobișnuit. Cazul făcu mult resens în cercurile Consiliului Național Maghiar. — A doua zi la Consiliul Național Român avu loc o ședință lungă și foarte agitată. Cuvintele președintelui Ciordaș se întipăriră adânc în mințile oamenilor și avură darul de a preciza situațiunea. Oamenii mai prinseră acuma a-și da seamă de ceeace se poate și de ceea ce nu se poate, cu atât mai vârtos, că armata română nu sosi nici de Anul-Nou, nici de Bobotează, cum era vorba și cum ne și pregătisem de primire. Spiritele se mai calmară. Raporturile însă dintre cele două Consilii, în deosebi, după ce Ungurii noștri, văzând că ocuparea Clujului din partea armatei române, nu mai e glumă și Românii se prea aranjează, prinseră din ce în ce a deveni tot mai impulsivi și mai însolenți. Prin intervenția generalului *Berthelot* pelângă *Franchet D'Esperay*, comandantul trupelor franceze din Orient,

www.digibuc.ro

armata română mai ocupă *Dejul, Turda,* dar la *Zam şi Ciucea* e oprită de a intra în Ungaria proprie.— Acuma încep tratativele intre România şi Puterile Antantei pentru ocuparei liniei stabilite prin tratatul de alianţă din 1916, încheiat la Bucureşti. — Generalul Berthelot între timp examinează linia de vest. In vremea aceasta şi Săcuii şi alte trupe ungureşti trimise de *guvernul preşedintelui Karolyi* se organizează subt comanda colonelului *Kratochwil şi Apáthy,* şeful propagandei şi al resistenţei săcueşti.

Acum încep atrocităţile Săcuilor şi suferinţele noastre.

Tăiaţi prin linia demarcaţională şi graniţele dela *Ciucea şi Zam* cu desăvârşire de restul ardelnilor, acum liberi, scarta noastră, a ăstora din judeţele ungurene, zi cu zi, deveni tot mai grea şi viaţa un iad, nu altceva.

Gărzile şi trupele săcueşti, refugiate din Ardeal, năvăliră acuma asupra Bihorului şi pela începutul lui Februarie apar şi în Beiuş, unde — dezarmează garda naţională română. Aveam trei sute de feciori, dar n'aveam muniţii corespunzătoare. Căpitanul Săcuilor, Verböczy, preia comanda supremă asupra întregului ţinut al Beiuşului.

Incep rechiziţionările, — mai bine,— jafurile, maltratările, încediile şi omorurile: *măcelul dela Şeghistel.* Aici s'a întâmplat că tăciunarii lui Verböczy întrând în satul acela, revărsat subt munţii Băiţii, beaţi cum umblau şi cutrierau zilnic satele, când să se deie jos din trăsură, sfoara dela un granat,

www.digibuc.ro

pe cari le purtau atârnând de centură, s'a agăţat în leuca trăsurii şi a exploadat, rănind pe câţiva din ei. — Vina, se înţelege, o purtară sătenii nostri. Urmarea fu 43 morţi şi aproape jumătate de sat ars. Tot aceştia la Băiţă aranjară o formală şi formidabilă vânătoate după oamenii nostri, omorînd mai mulţi dintre dânşii.

Intre Luncă şi Vaşcău făceau deprinderi de tragere la tir asupra creştinilor cari munciau liniştiţi şi fără nici o bănuială la câmp.

Toate intervenţiile şi protestările noastre la judeţ şi *Consiliul Central Judeţean* rămân fără rezultat. Săcuii îşi urmau orgiile şi ravagiile înainte.

Intre timp se întâmplă că în ziua de 6 Martie 1918, — era o zi de Joi şi târg de săptămână, — pela orele zece din zi, apare în Beiuş o patrulă franceză, venind dinspre *Vaşcău şi Dealul-Mare*. Erau patru feciori din cavalerie, spahi şi un sublocotenent.

Soldaţi străini, sunt conduşi la comandamentul militar, unde fură secfestraţi de autorităţile militare maghiare din loc. Aflând de sosirea acestei patrule franceze, preşedintele Dr. Ciordaş şi eu, am căutat să dăm faţă cu comandantul patrulei. Şi am stat două ciasuri de vreme în biroul domeniului episcopesc, — unde fură conduşi şi neaşteptaţii oaspeţi, — fără a fi admişi să putem vorbi cu acest sublocotenent francez, care pe noi ne interesa foarte mult, de vremece citeam despre trupele franceze din Arad şi Bănat. In orele după masă cu un gest riscant eu totuş am reuşit să transmit sublocotenente-

www.digibuc.ro

lui o scrisoare, cerându-i deslușiri privitoare la patrularea lor pe aici și în alte chestiuni cari pe atunci pe noi, Românii bihoreni, ne puteau interesa. Decuseară prin o portiță din dosul curții episcopești primesc răspuns dela ofițerul francez și cum pun mâna pe scrisoare, grăbesc cu ea, așa nedesfăcută, la Ciordaș pe care îl găsesc acasă sfătuindu-se în societatea surorii sale cu căpeteniile partidului socialist din loc. — Cetim acuma epistola în care francezul ne scrie:

„Scopul venirii mele pe aici, nu-i de natură politică ci militară și precum nu stau de vorbă cu autoritățile civile, maghiare, tot astfel nu pot să vorbesc nici cu domniile-voastre. Primiți... scl. (ss) soulieutenant Demonchan“.

Nedumeriți, rămaserăm tăcuți câteva clipe. A doua zi, până'n ziuă patrula a plecat la Holod, de unde i-s'a perdut urma. Câteva zile mai târziu am aflat că Ungurii ar fi deținut-o la Oradea-Mare. Ce rost a avut această patrulă în trecere pe aici, n'am putut afla niciodată. S'a zis mai târziu că ar fi fost trimisă din partea armatei franceze din Arad, ca să ancheteze cazul dela *Șighiștel*.

Încolo nimic pozitiv. A fost o patrulă misterioasă, bună să mai răscolească fantezia sătenilor nostri.

www.digibuc.ro

V.

Regimul sovietic—comunist la putere in Ungaria. — Bolșevicii evreo-maghiari. Advocații Ciordaș și Bolcaș dispar.

In vremea aceasta situația în Ungaria se învolburase tot mai tare. Fiecare zi ne aducea noui surprinderi și noui vești despre ravagiile infernale ale Săcuilor, stăpâni peste Bihor și pe alte părți. Incepe Calvarul celor dela periferie. Revin vremile din Noembrie cu măcelul dela Iosicafalva. La 29 Dec. încep atrocitățile în Arad, când cu visita lu *Berthelot*; la 5. Febr. sunt măcelăriți Români de pe Crișul—Repede și gărzile dela Ciucea. La 15 Febr. se aude un țipet sfâșietor din părțile Sălajului și ale Marghitei; țărani și învățători sunt schingiuiți, — preotul Danilă omorît. In ziua de 1 Mart. ne vine ingrozitoarea veste despre atrocitățile dela Șiria. La 25 Febr. 1919 se fac mari manifestațiuni la Sibiu apoi la București pentru trecerea liniei demarcațională Ciucea-Zam.

Acuma și noi umblăm cu zilele in mână.

In ziua de 21 Mart. 1919 Ciordaș mă chiamă la banca, *Drăganul*, și-mi comunică că azi noapte Contele Karolyi a predat puterea comuniștilor. După toate semnele Săcuii, terorișți și șovini, vor pleca acuma din Beiuș și valea Crișului-Negru și vor fi

www.digibuc.ro

înlocuiți cu trupe de ale comuniștilor până într'o zi pe care noi de mult o așteptam. — La câteva zile de fapt se ivesc comuniștii și armata roșie în Beiuș și își instalează sovietul în palatul episcopesc. Urmează publicarea stării de asediu, — *statarul*, — rechiziționarea locuințelor și comunizarea alimentelor, caselor și a averilor.

Cum însă în fruntea Sovietului din Beiuș ca și în tot locul, în Ungaria, se vârîseră aproape numai Evrei și alte figuri de proveniență dubioasă, reacția din partea Săcuilor cari însă tot nu plecară de aici, ci de formă trecură în tabăra comuniștilor, nu întârziă. Aceștia, sprijiniți de *tărcăieni*, în noaptea de trei Aprilie, după o ședință furtunoasă ce avuseră tot atunci impreună cu comuniștii, resturnară regimul *sovietic*, și comandantul de până aci al Săcuilor, descreeratul Verböczy, iar luă comanda peste întreg ținutul Beiușului.

Și tot în noaptea aceasta, in 3 spre 4 April, au dispărut și advocații români, președintele Dr. Ioan Ciordaș și Dr. Nicolae Bolcaș, ridicați din locuințele lor de asasinii lui Verböczy.

Teroarea și urgia acestor bandiți, perchezițiile domiciliare, când și de câte ori le venia la socoteală, prezentările noastre, ale celor de pe lista cea neagră, de două ori la zi în fața comandamentului sovietico-săcuesc, se desmărginesc in măsura, în care — simțiau că armata română se apropie de meleagurile Beiușului.

— Odată cu învierea Domnului se apropie și învierea noastră.

www.digibuc.ro

VI.

Armata română trece linia demarcațională, Ciucea-Zam.

Dumînecă, 6 April, trece peste Beiuș către Hălmaj cel dintâiu aeroplan românesc — Prinserăm a resufla mai ușor. În ziua de 13 April, Dumineca Floriilor, două avioane românești aruncară scrisori și afișe asupra Beiușului și de aici o tăiară spre Vașcău și Dealul-Mare.

Timpul dela oprirea armatei române pe linia demarcațională Ciucea—Zam fu întrebuințat la organizarea trupelor de operație și echipare. Îndată după Manifestul din 3 Dec, 1918 al M. S. Regele Ferdinand, către ostași, începe formarea nouilor unități combatante din ardeleni și pentru Ardeal. *Pentru ziua de 16 April 1919 se hotărește, după lungi tratative, trecerea liniei Ciucea — Zam, isvor al atâtor suferințe, pentru noi, Românii din părțile ungurene.* — Încă ziua aceasta, — Miercurea patimilor, dimineața la orele 3 și jumătate, începe ofensiva generală în coloane puternice de atac cari aveau să opereze simultan din Maramureș până în valea Crișului-Alb, pe un front de 200 Km.

Miercuri seara se svonise prin Beiuș că armata română a plecat din Hălmaj și la șanțurile lui Iancu

www.digibuc.ro

dela Dealul-Mare a nimicit detaşamentul cadeţilor din Orade.

Şi de fapt la data amintită începe ofensiva şi în valea Crişului-Alb, unde opera Div. II. supt. comanda generalului Dabija. Din această divizie se desface detaşamentul d-lui *colonel Rasoviceanu* care comanda Reg. 9 Vânători şi Bat. Horia, — Beiuş.

Incă în dimineaţa zilei de 16 Aprilie acest detaşament scoate trupele ungureşti din *Ciuci, Lazuri, Măgulicea* şi *Vidra*. In orele de după amiazi se îndreaptă spre Dealul-Mare peste care avea să între în *valea Crişul-Negru* şi să înceapă operaţiile contra Beiuşului. La ora 4 se încinge atacul contra cadeţiior *„frumoşi copii blonzi“* cari cad aproape toţi lângă mitraliere, iar capitanul lor, Till, e făcut prisonier.

De aici detaşamentul se aruncă năvalnic în valea Crişului-Negru şi încă seara aceasta zdrobeşte resistenţa trupelor roşii şi cea a Săcuilor dela Criştior şi Cărpinet cari acuma se retrag şi se organizează la Vaşcău.

Joi, 17 April, cade şi Vaşcăul şi de aici începe executarea planului pentru luarea Beiuşului unde Săcuii şi bolsevicii aveau întărituri şi mari forţe concentrate.

Joi, Joia Patimilor, târg mare de săptămână, ca de obiceiu înainte de praznice, Beiuşul e în ferbere. Incă din noapte trupe roşii merg şi vin. După ora zece deodată se obsearvă câteva avioane de asupra oraşului în trecere spre Vaşcău.

www.digibuc.ro

Armata roşie câtă a mai rămas pe străzile Beiuşului deschide o răpăială de focuri pe urma lor şi în clipa următoare se schimbă faţa târgului şi ordinea care până acuma tot se mai păstra, cât de cât, se sparge. Lumea aleargă într'o buimăcială înspăimântătoare. Gărzile roşii îmbrâncindu-se unii pe alţii, grăbesc să evacueze depozitele de muniţii dela liceu şi alte locuri din oraş şi fug în ruptul capului să rechiziţioneze trăsurile creştinilor, veniţi la târg. Acestia caută să scape din mâinele lor şi dau bici la cai şi fug în goană nebună. Când prind câte pe unul scapă trei cari mânau unii peste alţii de se resturnau lovindu-se de bărăcile târgaşilor de mărunţişuri. Românii se ascund prin mahalale; la gară stau trenuri gata de plecare, Ungurii, orăşenii se împătură la tren. Sătenii se svârcolesc cu bolşevicii. Tot piaţul e o învălmăşală convulsivă şi un urlet haotic. Ci-că Românii au întrat în Vaşcău şi se apropie de Beiuş. Decuseară, bolşevicii rărindu-se, lumea, câtă a mai rămas pe acasă, se linişteşte şi oraşul acuma are un aspect aproape pustiu. — Câte o patrulă mai înjură obosită; vin stafete de pe front şi grăbesc, —nici ele nu mai ştiu unde.— Grosul armatei, — vreo opt mii, — şi încă la noapte se aşteptau noui întăriturí, — a plecat la front cu gândul *„să nu se oprească până la Sibiu“*.

E noapte şi mâine Vinerea Patimilor, dinspre poalele munţilor bihoreni din când in când se aude câte o lovitură mocnită de tun şi ecoul în prelungi repetiri se perde în hăul codrilor.

www.digibuc.ro

După fiecare detunătură trupele roşii, resfirate prin satele din apropierea Beiuşului, deschid câte o canonadă. — Acest schimb de focuri după miezul nopţii conteneşte.

A doua zi, Vinerea-Mare, vremea se mai limpezeşte, cerul după lungi săptămâni de ploaie şi noroiu se înseninează şi un soare de primăvară, tiner şi milostiv zimbeşte scrutător spre siliştele Beiuşului. — Oraşul e amorţit, pretutindenea linişte sinistră de zăduf ce premerge mărilor furtuni. La ora 13 şi un sfert din zi se aude cea dintâi lovitură de tun, mai de aproape, din partea armatei române şi o explozie, neobişnuită până acum, zgudue toată valea de sus a Crişului-Negru.

Incepe măreaţa operă a mântuirii noastre. Trecutul în mii de tablouri hidoase şi pline de urgie şi suferinţe, viitorul cu planuri, nădejdi şi lacrim mi-se îmbulzesc deodată în lumea atât de frământată a imaginilor. Şi totuş un fel de inimă scăzută mă agita de pe urma unor spuse, că frontul bolşevicilor poate rezista săptămâni întregi. Ştiam că trupele ungureşti, toată primăvara, au lucrat la frontul dela Beiuş. — Intăriturile încep în hotarul satelor *Saca, Seliştе* şi *Şebiş* de unde prin *Talpe, Drăgăneşti* trec peste apa Crişului Negru pe subt *Tărcaia, Tătăreni* până la *Tărcăiţa* şi *Merag.*

www.digibuc.ro

VII.

Planul de atac pentru ocuparea Beiușului

Inamicul. In forță de 3 compănii infanterie $1^1/_2$ comp. mitralieră pe inălțimile dela Tărcăiță, cu circa 250, soldați inft. (o companie) și două secții mitralieră la podul dela Drăgănești, iar cu restul de mari forțe, — ca acoperitură a artileriei la sud-est de Mizieș, predominând cu posturile observatoare întreagă valea Crișului-Negru și a râulețului Galbina.

Artileria inamică In apropierea lizierei de sud a satului Mizieș.

Amicul, — armata română. — In conformitate cu ordinul de înaintare, din dimineața zilei de 18 Aprilie 1919, Vinerea Mare, artileria amică reacționează din Valea Sudrijului, azi *Murenii-Mici* — cu toată forța, — Bat. II Beiuș (Horia) înaintează în linie de grupe prin flanc până ajunge în dreptul satului Țigănești, de unde ne mai putând înainta, din cauza focului violent de artilerie, mitraliere și armă de infanterie, este nevoit a se desfășura în trăgători pe trei valuri înaintâud prin salturi scurte până în fața podului dela Drăgănești și ocupâ malul stâng al râului Galbina. Compania 4-a ce formează flancul stâng al Bat. Horia Beiuș, — trimite un pluton în stânga

www.digibuc.ro

pentru flancare care în urma greutăţilor trecerii Crişului totuş trece şi simulează flancarea. Comp. 6 din flancul drept încearcă flancarea prin pădurea dela flancul drept, reuşind să pună la fugă inamicul ce opera acolo. — Reg. 9 Vânători trimite o companie prin pădurile din stânga Crişului pentru a încercui inamicul. Din cauza greului itinerar n'a putut să se achite întocmai, simţind'o însă inamicul a fugit în debandadă fără ca compania aceasta să-şi fi ajuns exact obiectivul final.

Intreaga zi de 18 Aprilie trupele române au fost ţinute subt focul violent al inamicului. Seara duşmanul s'a retras aprinzând mai multe sate.

Batalionul Horia, al Moţilor, — Compania I, V. VI. — căruia i-s'a dat onoarea să elibereze Beiuşul, între Negru şi Drăgăneşti sdrobeşte cu desevârşire rezistenţa inamicului.

Soarele-i spre scăpătat. Sunt oarele cinci. — Un zgomot infernal se desprinde pe de străzile Beiuşului.

Artileria bolşevicilor aleargă prăpăd. Câteva clipe în urmă răsar trupele roşii de subt satele Tărcaia, Negru şi Mizieş şi o iau la fugă în cea mai înspăimântătoare şi ridicolă vălmăşeală.

O companie de acoperire a inamicului mai ţine focul între satul Negru şi Beiuş, grosul însă o luă razna peste ţarini către oraş unde ajung cam pe la orele şase. Aici prind a jefui, sparge şi a puşca pe străzile pustii, dar nu prea avură răgaz şi în graba cea mare greşiră şi câteva adrese. După orele

www.digibuc.ro

şapte şi ceice acoperiră retragerea se strecurau unul câte unul pe subt suburbiile Beiuşului şi grăbiau încotro mai vedeau cu ochii. Seara, târziu, ajunşi prin satele învecinate, Pocola, Sân-Martin, Feneriş şi Petrani se deteră la jafuri. Ficiorii din Feneriş însă scotociră după granatele de astă toamnă, de pe vremea revoluţiei maghiare şi prinseră a da cu nădejde după hoţi. Aceştia în pâcla amurgului de seară neobservând cum şi de unde vin loviturile, — pe semne, — gândiră că-i vreo trupă de urmărire, — aruncară raniţele şi muniţiile, lăsară trenul, culinile trăsurile, vitele jefuite şi încă noaptea aceasta spre Sâmbătă Morţilor, nu se opriră până în gara din Holod şi Sâmbăşag-Rogoz. De aici ziua următoare s'au resfirat în câmpia Ungariei dinaintea armatei române, care a doua zi, *Ziua de Paşti*, înaintând şi de pe frontul dela Ciucea, *în frunte cu marele şi viteazul general Traian Moşoiu, întră năvalnic în Oradea-Mare.* — Orice clipă întârziată era s'o plătim cu vieţile intelectualilor români de aici. Lamura fruntaşilor noştri din Orade, deţinuţi Vinerea-Mare noaptea, a doua zi urma să fie executată de către trupele roşii.

Sâmbătă dimineaţa, 19 Aprilie, trupele române poposiau în satele din vecini: Negru, Drăgăneşti şi Tărcaia şi aşteptau rapoartele dela patrulele de recunoaştere, precum şi vreun semn de viaţă din partea Românilor din Beiuş, — mai bine dela Consiliul Naţional Român cu care avea să se înţeleagă privitor la glorioasa întrare în oraş. Membri C. N. R. precum şi alţi intelectuali români din loc de

www.digibuc.ro

săptămâni întregi sunt refugiaţi, care cum şi pe unde a putut.

Ca secretar general al C. N. R. am ţinut să rămân până în ultimul moment la postul de veghe. Joi seara, 17 Aprilie 1919, am avut norocul să fiu ascuns de către prietenul Dr. Cornel Nyes, medic şef, în spitalul judeţan. Din Beiuş, de aici din spital din etaj am putut vedea întreaga desfăşurare a operaţiilor pentru ocuparea Beiuşului. Aici mă pomeniam şi Sâmbătă dimineaţa. O ştafetă aflând că unde stau, mă întâmpină cu cuvintele: *Trăiască România-Mare* şi să vii domnule ca husarii români, — cavaleria, — sunt în piaţ şi domnul cel mai mare vă aşteaptă la Negru. — Grăbesc şi cu cea dintâi trăsură, cu a d-lui Constantin Ignat şi cu doui, cetăţeni lângă mine cu dd. *Ignat* şi *Roman Cristian* şi cu steagul naţional ne repezim până la Negru şi mă prezint domnului *Col. Rasoviceanu*, comandantul trupelor de operaţie în valea Crişului-Negru. După o scurtă consfătuire ne înţelegem asupra timpului şi modului când şi cum să între armata în Beiuş.

Planul era, ca întrarea să se facă la orele unsprezece din zi. In clipa plecării însă s'a întâmplat că tărcăenii, răsfăţaţii tuturor stăpânirilor, au tras asupra trupelor combatante. Batalionul Horea primi poruncă, ca în decurs de două ore să restabilească ordinea în comuna aceasta.

Astfel armata nu putu întra în Beiuş numai la orele trei. Primirea a fost impozantă şi de o rară măreţie. Sâmbăta-Morţilor, pentru noi de atunci este

www.digibuc.ro

ziua care de oparte ne reaminteşte dureri milenare iar de altă învierea noastră şi ca creştini şi ca Români liberi în mândra Românie a visurilor noastre de veacuri.

La 19 April 1919 Beiuşul şi valea Crişului-Negru pentru vecie trecură subt stăpânirea românească şi subt gloriosul sceptru al M. Sale. Regele Ferdinand I.

După două zile de popas, Lunia Paştilor, trupele de operaţie pleacară spre Tinca şi Salonta-Mare, iar noi continuăm opera de organizare a oraşului şi a ţinutului, începută imediat după întrarea armatei.

www.digibuc.ro

VIII.

Nu mai vin. Trista realitate. Alte jertfe.

Indată ce ni-s'a deschis linia telefonică — Hălmaj — Brad, Deva, Alba-Iulia, Sibiu, am anunţat Consiliul Dirigent că preşedintele C. N. R. di Beiuş şi prefectul numit al Bihorului, *Dr. Ioan Ciordaş* şi tinerul advocat *Dr. Nicolae Bolcaş* în noaptea de 4 Aprilie au dispărut în mâinile Săcuilor şi ale bolşevicilor cari zilele din urmă mai repuseră şi pe directorul de bancă din Vaşcău *Nicolae Bogdan*, un vajnic şi foarte harnic luptător român şi pe comerciantul din Finiş *Gheorghe Pălcuţiu.* Ulterior, după fuga Săcuilor, s'a aflat în biroul lui Verböczy o listă cu 40 de intelectuali şi meseriaşi români din Beiuş cari urmau să fie executaţi până la unul în caz de retragere. Armata română însă nu le-a dat răgaz.

Românii din Beiuş, sguduiţi în toată fiinţa lor de acest canibalism nocturn, încă a doua zi, Vineri 5 Aprilie, după ridicare, am făcut paşii in interesul celor deţinuţi. Răsboinicul dictator, Verböczy a declarat pe cuvânt de onoare atât familiilor dispăruţilor cât şi intelectualilor din Beiuş că oemenii noştri trăieşc, dar ne pune în vedere că pe toţi aceia cari de azi înainte se vor mai interesa de soarta lor, îi deţine şi îi împuşcă.

www.digibuc.ro

Ziua următoare, 6 Aprilie 1919, ne-am adresat la judeţ şi evreul Katz comisarul bolşevic al Bihării, mirat ne-a spus că nu ştie nimic, dar va face cea mai severă cercetare în cauza aceasta.

Aşa am stat noi intelectualii din Beiuş terorizaţi ameninţaţi cu moartea la fiecare pas şi tăiaţi de lumea românească din Ardeal, vreme de peste trei luni de zile.

Scăpat odată şi Beiuşul din acest iad, familiile dispăruţilor, senatul orăşenesc, administraţia cu tot aparatul ce ni-a stat la îndemână, am făcut cercetări în toate părţile eliberate, ca să aflăm ceva despre starea celor doi deţinuţi.

Joi seara, 24 Aprilie, ne şi veni vestea, că advocaţii nostri, tinerul şi temutul luptător care ne îndrituia la atâtea nădejdi, *Dr. Nicolae Bolcaş,* şi preş. C. N. R. distinsul advocat *Dr. Ioan Ciordaş,* sufletul mişcărilor noastre naţionale din Beiuş „fala şi mândria“ Bihorului, omul care ţinând să mângăie şi să mântuie pe toţi de sine s'a uitat, politicianul care în toate faptele şi în luptele sale a purtat tiparul onoarei şi al demnităţii naţionale, au căzut amândoi victimă canibanismului unguresc. Au fost executaţi, într'un chip revoltător ce întrece orice închipuire omenească de către bolşevicii şi săcuii lui Verbőczy şi aruncaţi în marginea unui părăuaş din satul Lunca, unde au fost duşi încă în noaptea deţinerii.

www.digibuc.ro

IX.

Cine au fost aceşti martiri ai isbăvirii noastre.

Dr. Nicolae Bolcaş, advocat în Beiuş, s'a născut la 24 Noemvrie 1882, în comuna, Remetea, din apropiere. — Studiază la liceul nostru românesc de aici, din Beiuş, universitatea la Cluj şi după trecerea doctoratului în ştiinţele juridice, câţiva ani în urmă ia diploma de advocat. După o practică de mai mulţi ani ca stagiar, la 1912 deschide biurou advocaţial în Beiuş.

Răsboiul mondial îl află abia la începutul carierei. Intoarsă cheia în uşă şi plecă pe câmpul de războiu. Ani dearândul luptă pe stepele Galiţiei şi ale Poloniei, unde făcu întreaga campanie.

Reîntors acasă, luă parte la toate mişcările revoluţionare din toamna anului 1918.

Om de o conduită hotărîtă, curaj temerar, inimă românească, neîmpăcată nici cu cel mai neînsemnat gest ce ar fi contra demnităţii şi a intereselor naţionale, tinerul advocat se afirma din ce în ce ca forţă luptătoare şi neşovăelnică. In ochii noştri creştea zi cu zi ca un factor de ispravă la care poţi conta între ori şi ce împrejurări.

Incă prin Mart, 1919 avusese un conflict cu comandantul Săcuilor, din care cauză fu dus la Orade.

www.digibuc.ro

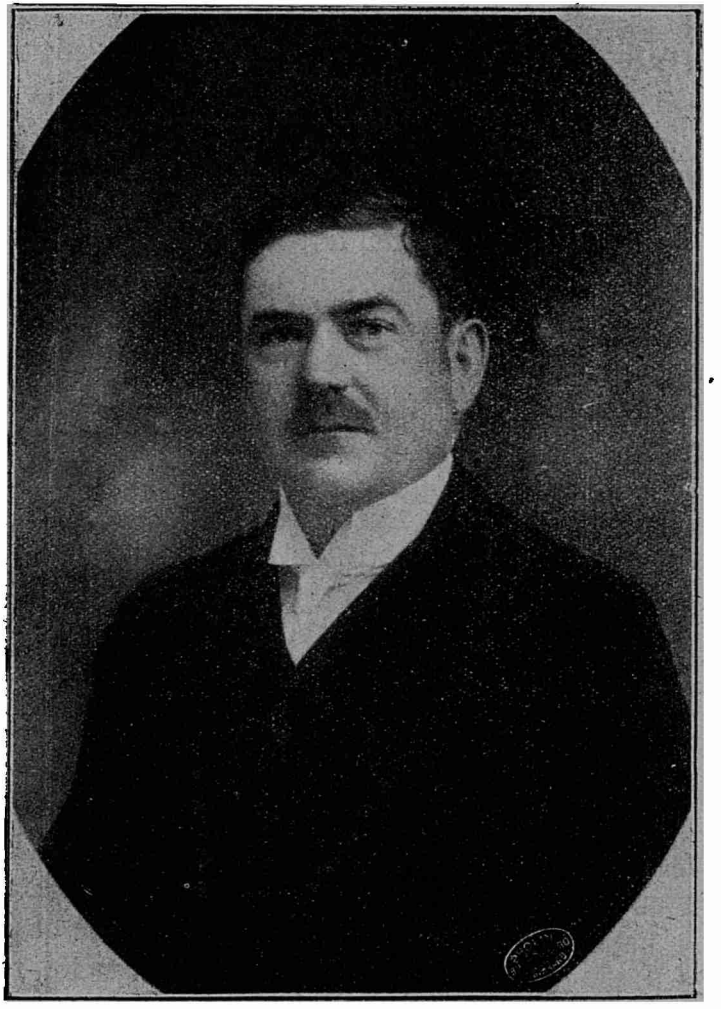

DR. IOAN CIORDAȘ.

www.digibuc.ro

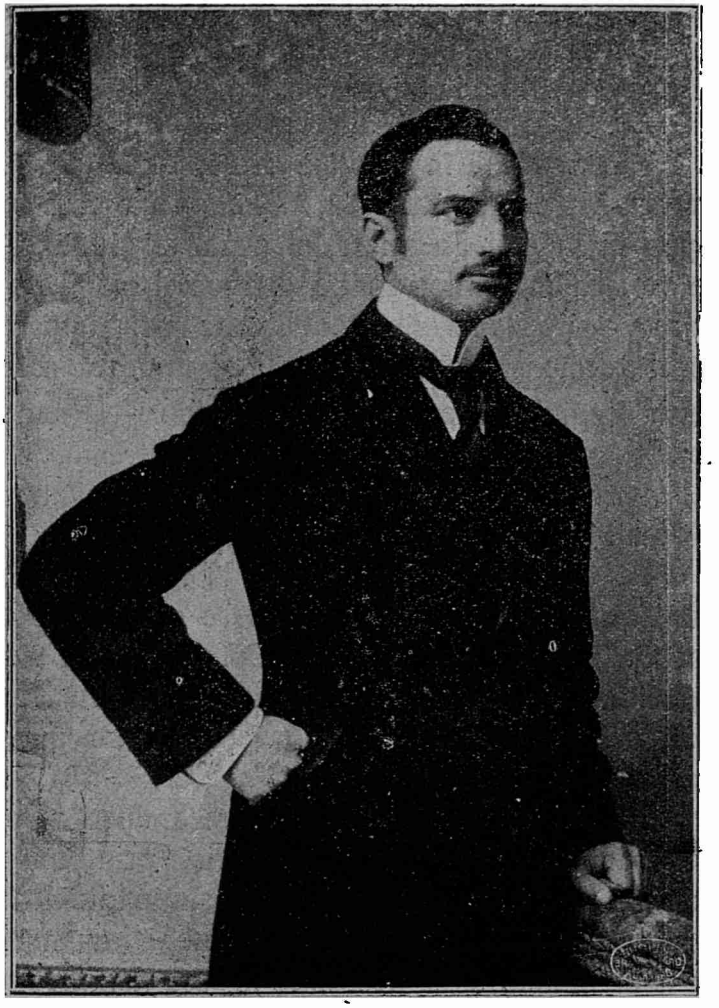

DR. NICOLAE BOLCAȘ.

www.digibuc.ro

Păşirea demnă impusă şi diferendul s'a aplanat destul de neted, — De pe atunci, — se vede, — Bolcaş a fost luat la ţintă şi urmărit pas de pas, — până în noaptea cumplitului asasinat.

Dr. Ioan Ciordaş, advocat în Beiuş, — născut la 25 Dec. 1877, în comuna rurală, Betfia de lângă Oradea-Mare, unde tatăl său, *Mihaiu*, — mai târziu protopop în judeţul Satumare, şi cunoscut luptător de pe vremea mişcărilor contra episcopiei maghiare de Dorog, — pe atunci era preot unit de mir. Studiază la liceul premonstratens din Orade şi urmează mai departe dreptul tot la academia de aici. — Promovat doctor în drepturi la universitatea din Cluj, după câţiva ani de practică, foarte tiner, ia diploma de advocat.

La 1902 se căsătoreşte cu *Viora Ignat*, bine cunoscută pe atunci din frumoase şi promiţătoare debuturi literare, — *Viora din Bihor*, — fica distinsului advocat de aici, din Beiuş, *Vasile Ignat*, vechiu luptător si apreciat bărbat al vieţii noastre publice, sociale şi culturale româneşti.

Dr. Ioan Ciordaş, acuma advocat tiner în Beiuş, era crescut, — în urma împrejurărilor prin şcoli ungureşti, cunoscute pepiniere ale înstrăinării tinerimei noastre de neamul, tradiţiile şi limba românească. In noul milieu, şi cu deosebire în *casa familiei Ignat*, ise deschide o lume nouă de vederi şi concepţii privitoare la rostul unui cărturar şi advocat român, cu temeinice pregătiri, cum era el şi bine instărit într'o casă cu dare de mână.

www.digibuc.ro

X.

Activitatea socială şi culturală alui Ciordaş.

Ciordaş se pune pe lucru. Îşi complectează cunoştinţele de limbă, istorie şi literatură românească. Citeşte cu zel neobosit cartea neamului şi se străduieşte să cuncască începuturile şi toate fazele luptelor naţionale ale românilor din Ardeal. — Celce scrie aci, numit câţiva ani mai târziu profesor la Beiuş, în curândă vreme a ajuns să-se bucure de cea mai intimă pretenie din partea lui Ciordaş.

Incă anii dintâi ai cunoştinţei noaste, absorbit de multele afaceri cu biuroul, moşia şi politica, mă însărcină ca eu să-l pun la curent cu tot ce apare în domeniul istoric, economic şi cela al politicei naţionale.

Aveam numai decât să-i procur cartea şi să i-o prezint. Şi ţin minte, cum la 1910 apărând valoroasa scriere a lui *A. C. Popoviciu, Naţionalism şi Democraţie,* câteva zile în urmă îmi soseşte lucrarea şi terminând-o de citit, grăbesc cu ea la Ciordaş. — La câteva zile, într'o seară, iată-l intrând la mine, în camera mea de călugăraş din internatul *Pavelean* de băieţi, unde ca profesor începător, eram pedagog şi meditator al elevilor dela liceu.

www.digibuc.ro

Uite, frate Pavele, am cetit cartea, dar vezi, ar fi bine s'o citim împreună şi s'o discutăm capitol de capitol. Şi e mai bine să ne retragem aci în odăiţa ta, că la mine acasă tot vin şi merg şi ziua şi seara.

O săptămână de zile în fiecare seară dela 6—8 citeam împreună, analizând cu o neobosită curiositate intelectuală fiecare ideie din intreaga scriere alui Popoviciu.

Inrudit prin familia Ignat cu mai mulţi şi cunoscuţi protagonişti ai vieţii româneşti de dincoace, Ciordaş e atras tot mai irezistibil în vâltoarea luptelor naţionale, cari chiar în vremea aceasta prinseră a lua un nou avânt.

Idealul tinerului luptător nu era numai vorba, vorba resunătoare. Era mai de grabă un realizător decât visător.

El urma să prinză orice chestiune subt unghiul practic. — Stăruiă mai întâi la consolidarea noastră socială prin societăţi culturale, reuniuni şi diferite organizaţiuni economice.

In vederea acestui scop gestul cel dintâiu a lui Ciordaş urmăria să cimenteze o deplină înţelegere între intelectualii români din loc; — şi pe urmă, astfel închegaţi, să ne apropiem de cărturarii şi poporul dela sate, dar nu numai cu vorba ci şi cu fapta.

Poporul nu trăieşte în lumea abstracţiunilor ci în cea a intuiţiunilor, el aşteaptă să şi vază ceva din ceace îi spui. — De acea Ciordaş dela început

www.digibuc.ro

a ţinut să mobilizeze intelectualii nostri de aici, din Beiuş, pe terenul economic si financiar de unde mai apoi aveau să profite şi orăşenii şi sătenii. — Şi reuşeşte.

Avea omul nostru darul persuasiunii ca puţini alţii. Nu ţinea să impue gândul şi cuvântul său nimănui cu îndărătnicie, ci asculta părerile tuturora le aprecia, şi pe urmă le rezuma pe toate într'o mişcătoare expunere de sinteză.

Cap limpede, inimă caldă şi curată şi voinţă tare, încă anii cei dintâi ai activităţii sale sociale, cuceri inimile, înălţă sufletele şi le umplu de mândrie şi juste nădejdi cu cari toţi, bătrâni şi tineri, priveam la dânsul, ca la o făclie pe drumul greu al vieţii şi luptelor noastre naţionale, ca la omul viitorului şi alesul neamului.

Şi nici odată interesele naţionale şi culturale româneşti din Beiuş n'au fost mai bine susţinute ca cel dintâiu deceniu şi anii dinainte de răsboiu 1900—1914, din acest veac.

După organizarea unui despărţământ al *Astrei şi al Fondului de teatru,* urmă *Lira*, reuniune de cântări, opera stăruitoare a profesorului, *Buşiţia*, sprijinit în cea mai largă măsură de Ciordaş. Ori cât era de ocupat, seară de seară îşi făcea răgaz să participe, cel dintâi, ca simplu membru la repetiţiile corale ale reuniuniii şi ca o nobilă pildüire pentru toţi.

Urmează o serie de conferinţe în loc, pentru

www.digibuc.ro

orăşenii nostri şi concomitent alte sérii de prelegeri practice, cu skiopticonul, la sate.

Toate acestea sunt un bun început de reculegere şi trezire a conştiinţei româneşti şi în aceeaş vreme şi de întrămare socială.

Ceeace ni-se impunea însă mai de mult şi mai dinadinsul era înfiinţarea unui institut de credit şi economii. De zeci de ani acest vast ţinut românesc era avizat la discreţiunea celor două bănci maghiaro-evreeşti din loc. — Şi într'o zi din toamna anului 1908, spălarăm păcatele acelora ce cu decenii mai dinainte, cu ochii într'altă parte, de unde ar putea picura mai mult, făcură scăpat prilejul, când în Beiuş se putea înfiinţa o bancă românească.

Anul amintit sub greutatea cuvintelor preşedintelui pártidului naţional, *Dr. Th. Mihali*, fiind terenul bine pregătit de Ciordaş, oamenii noştri pe un zid mare din inima oraşului, bat o tablă neagră pe care stă scris: *Drăganul, institut de credit si economii. S. A.*

In jurul noului institut bancar românesc încetul se crează o atmosferă de reculegere şi pe alte terene. — Nu trec trei ani şi la sfârşitul lui Iulie, 1911, cu vrerea Tatălui şi tot la îndemnul şi stăruinţele advocatului Ciordaş, Românii din Beiuş înfiinţară o tipografie, editură şi librărie românească. E.„Doina" —, după multe peripeţii şi greutăţi, prin cari a trecut anii dintâi, — azi mândria noastră şi o rază de lumină rămasă Beiuşului din focul dragostei de neam al aceluia ce azi nu mai este.

www.digibuc.ro

Şi totuşi par'că Beiuşul tot nu era ceace trebuia de multă vreme să fie în vâltoarea frământărilor naţionle româneşti.

www.digibuc.ro

XI.

Din trecutul Bihorului românesc. Infiinţarea partidului naţional român în Beiuş. Începuturile luptelor politice. Ciordaş şi alegerea lui *Lucaciu* din 1907.

O tradiţie a frumoaselor şi dârzelor lupte naţionale şi politice de pe vremea lui *Alexandru Roman, Dimitrie Ionescu, Partenie Cosma, Iosif Vulcan şi Vasile Ignat* membru în *Comitetul Memorandului,* ori chiar şi din vremurile mai dinainte, dela 1848 şi de sub absolutismul austriac, când aici în sudul Bihării, la Beiuş, Vaşcău, Tinca, Bel şi Ceica luptau ca Români ca să primească dela Români un mandat, *Ion Dragoş de Toplita, Ion Gozman,* protoereii, *Ion Pap, Simion Bica şi Emanuil Gojdu,* zic o tradiţie de politică românească îşi mai subţia firele până în vremea noastră.

Bătrânii însă se răriau. Poveştile amuţiau. Şi lumea simţia că Beiuşul nu-i la locul de veghe şi la directiva politicei naţionale ce i-se impunea ca centrului ce deţine patrimoniul atâtor istorice cititorii culturale româneşti.

Şi era vremea odată ca energiile acumulate aici, în Beiuş, să-se arunce în vârtejul unor mişcări naţionale, mai întinse şi de interes mai general.

www.digibuc.ro

Se întâmplă că la 10 Februarie, 1905, Conferința națională dela Sibiu, la stăruințele lui Lucaciu, Vlad și ale generației mai tinere, hotărește abandonarea pasivității, a comodei și pentru unii chiar rentabilei pasivității politice.

In vederea campaniei electorale din 1906 ce urmă, dupăce comisarul imperial, generalul Nyiry, disolvă Parlamentul ungar cu forța armată, Românii din Beiuș se organizează subt drapelul partidului național.

La 17 Martie, 1906, se constitue comitetul de inițiativă sub președinția lui Ciordaș. In ședința din 14 April acest comitet se întregește cu șaizeci de membri, cetățeni români din oraș și cărturarii din provincie. — Opinia publică, atât cea dela conducerea partidului, cât și cea locală într'un suflet se grupă în jurul tinerului avocat, Dr. Ioan Ciordaș.

Oricât de scăzute se desenau șanzele noastre în fața teroarei kossuthiste, campania aceasta electorală avu o înfluență mare și binefăcătoare asupra populației noastre, din sudul Bihării.

Scrisosrea deschisă alui Ciordaș, candidatul partidului național, către Românii din circumscripția Beiuș, veni ca un crainic al unor zile de luptă națională.

Noul regim al kossuthistilor urmăria cu orice preț reforma legii electorale.

In cuvântul către alegători, candidatul naționalist al Beiușului, Dr Ioan Ciordaș zice: „Guvernul de acuma, care precum v-am spus e compus din

www.digibuc.ro

48-işti, vrea să aducă legea că de aici 'nainte numai aceia să aibă vot cari ştiu ceti şi scrie ungureşte. Vă întreb, fraţilor, că în Meziad, unde azi sunt 160 de votizanţi şi în Căbeşti, unde asemenea sunt 160 şi aşa mai de parte şi in alte comune, câţi inşi vor avea vot atunci..... Iată un puternic motiv pentru care ne-am strâns rândurile subt steagul partidului naţional, iată un motiv ce-mi stoarce durere şi cu glas zguduitor îmi porunceşte: acum ori niciodată..... A voastră-i truda cea mai sfântă a voastră e jalea cea mai mare. Să luptăm pentru legea şi limba noastră, pe toate terenele vieţii sociale şi politice, şi cerem să fie respectate..... In virtutea legii din 1868—§-14, am avea dreptul de a-ne folosi de limba noastră pretutindeni, dar nu putem. Voim întărirea culturii româneşti şi ridicarea bunei stări a poporului nostru.... *Viaţa mea este a poporului meu.*

Lozinca însă era dată. In Bihorul celor mai năbădăioşi kossuthişti cari nu se puteau lăsa mai prejos de Tisza de altădată toţi candidaţii partidului naţional căzură.

Dar coaja indiferentismului politic acuma era spartă. Ne trebuia numai o nouă lovitură mai concentrică de pe urma căreia opinia publică românească, pe alocurea neutralizată de prea mare prudenţă, din Crişana, ba chiar şi din Ardeal, să-se alarmeze pe vreo temă naţională de actualitate. *Dela Memorand* încoace această surescitare a maselor s'a dovedit cea mai bună şi eficace armă politică,

Intr'această atmosferă, veni anul următor, 1907,

www.digibuc.ro

cum vine o bombă, candidatura solicitată de Ciordaş a marelui luptător şi martir naţional, *Dr. Vasile Lucaciu,* pentru circumscripţia Beiuş, devenită vacantă între timp prin căpătuirea alesului kossuthist din anul trecut.

Această campanie electorală a avut loc în luna lui August 1907. Centrul agitaţiilor şi al atrocităţilor kossuthiste, cum azi nici în chipui nu ne putem, deveni Beiuşul.

Birourile electorale ale partidului naţional au fost plasate în casele lui Ciordaş de unde s'au condus toate operaţiile. Vreme de două săptămâni de zile casa lui a fost deschisă şi masa lui întinsă pentru toată suflarea românească.

Partidul naţional este biruitor; In ziua de 26 Aug. 1907 Lucaciu e ales.

La executarea planului de acţiune şi la reuşita acestei campanii, opera vaşnicului luptător, Dr. I. Suciu, a contribuit în cea mai mare măsură cu prudenţa, curagiul, imense jertfe materiale şi trudă nealinată Dr. Ioan Ciordaş. O seamă de vechi politiciani şi reprezentanţi ai presei ardelene şi străine admirau cumineenia şi gesturile îndatoritoare ale tinerului advocat, cu păr blond, *pentru care creştea necontenit admiraţia*"[1]).

Anii următori începe lupta în adunările judeţului Bihor şi pledează o seamă de chestiuni — şcolare şi administrative, ce ating interesele naţionale româneşti.

Şi câte planuri îl mai munciau! Vine războiul. Vine cu zdrucin şi fioruri cu tresăriri şi doruri.

1) Lupta. Budapesta 28 Aug. 1907 No. 177.

www.digibuc.ro

Cu câtă limpezime de judecată îi prevedea sfârşitul, încă din toamna anului 1914.

Şi cu cât se îmvolburau şi nouă, Românilor ardeleni, ni-se intunecau zările şi ni-se îngrămădiau durerile, cu atât mai aprins ne vorbia de viitorul acestui neam.

Nu i-s'a dat să-l şi vază cu ochii.

Trăgedii nesfârşite. Veşnicul destin al acelora pe cari *„spre termuri noui îi chiamă o nouă rază“* (Faust).

*

www.digibuc.ro

XII.

Două cosciuguri.

Şi în amurgul unei sombre seri de primăvară, la 25 Aprilie 1919, adânc îndureraţi aşezarăm sub glia rece, de lângă biserica din deal, o parte din sufletul şi fiinţa noastră.

Exhumaţi şi agnoscaţi cei doui martiri, Vineri după Paşti, sunt aduşi la Beiuş, petrecuţi de lacrimile satelor şi de jeluirea clopotelor. — Două cosciuguri de metal işi fac intrarea zguduitoare de inimi în Beiuş şi in ele osemintele fără viaţă ale celor doui advocaţi români, dr. Ioan Ciordaş şi dr. Nicolae Bolcaş.

Puse unul lângă altul în biserica română unită, le udarăm cu lacrimi şi le astrucarăm cu un mâreţ prohod al demnităţii româneşti şi al dragostei şi înţelegerii creştineşti.

Cât de mici mai suntem azi, ce capete seci şi ce inimi urâte şi reci am devenit de atunci.

Ingroparăm mândria Bihorului şi nădejdea poporului, care cu ochi inlăcrimaţi aştepta de mult ca într'o zi să-şi vază omul muncind pentru alinarea durerilor, pentru binele şi cinstea obijduiţilor de veacuri.

www.digibuc.ro

Şi ce am făcut noi, noi Românii bihoreni şi noi Românii ardeleni peste tot, anii din urmă, cu preţul sângelui atâtor eroi şi mucenici.....?

Ne-am certat şi ne certăm în paguba marilor interese ale ţării şi ale neamului.

Şi e păcat.

Slăviţi martri, iertaţi-ne.

Istoria şi aşa n'o să ne ierte.

DR. C. PAVEL.

www.digibuc.ro

PREȚUL: 20 Lei.

www.digibuc.ro